

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 49
Godina XXV
Maj, 2020.
[str. 157-162]

© Monos 2020

Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: odjeci Mirovnog ugovora iz Saint- Germana 1919.

*Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka,
Sarajevo 2020., str 361.*

Kako novostvorena država nakon završetka Prvog svjetskog rata, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, obavezala se poštovati sve međunarodne ugovore potpisane u Versaju, pa tako i Mirovnog ugovora iz Saint-Germana, po kojem je bila dužna muslimanskom stanovništvu osigurati određena manjinska prava i zaštitu. Stotinu godina kasnije, u septembru 2019. godine, održana je Međunarodna konferencija pod naslovom *Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: odjeci Mirovnog ugovora iz Saint-Germana 1919-2019*, s ciljem sagledavanja ovog historijskog događaja kao i njegovih posljedica.

U navedenoj publikaciji objavljeno je 12 radova koji su prezentirani na toj međunarodnoj konferenciji. Široj naučnoj javnosti predstavljena su nova saznanja o muslimanima na Balkanu u kontekstu složenih međunarodnih događaja nakon Velikog rata.

U radu Aydin Babuna *“Ugovor iz Saint-Germana i nacionalni razvoj Bošnjaka: od Berlinskog sporazuma do Ugovora iz Saint-Germana”*, (str. 9 – 42), autor prati međunarodne ugovore o “zaštiti manjina” u 18. i 19. stoljeću, zaključno sa ugovorom iz Saint-Germana.

Zaštita manjina na Balkanu kao koncept međunarodnog prava ima svoje korijene u 18. i 19. stoljeću kada su evropske sile potpisale nekoliko ugovora s Osmanskim carstvom radi zaštite kršćanskog stanovništva u granicama tog carstva. Sultanovim dekretom iz 1856. godine Osmansko carstvo je obećalo potpunu slobodu svim vjerskim zajednicama pod svojom vlašću. Članom 62. Berlinskog sporazuma, Osmansko carstvo je potvrdilo slobodu vjere svih svojih građana.

Velike sile su zaštitu manjina nametale i novosnovanim balkanskim državama Srbiji, Crnoj Gori, Rumuniji i Bugarskoj u cilju sprečavanja diskriminirajućeg postupanja prema njima. Nakon Prvog svjetskog rata problem nacionalnih manjina postao je akutan zbog velikih teritorijalnih promjena. Tokom Versajske mirovne konferencije, osnovana je posebna komi-

sija koja će se baviti položajem manjina u Istočnoj i Srednjoj Evropi. Mirovni ugovor iz Saint-Germaina, potpisan između Austrije i savezničkih i udruženih sila 10. septembra 1919. godine, obavezao je Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca da sklopi odvojene sporazume sa svojim manjinama. Novostvorena država pokušavala je izbjeći potpisivanje Sporazuma o zaštiti manjina, ali pod pritiskom spomenutih velikih sila morala ga je potpisati.

Na kraju rada autor ističe da su Istambulska konvencija iz 1879., Protokol iz 1909. između Austro-Ugarske i Osmanskog carstva, Istambulski sporazum iz 1914. i Sporazum o zaštiti manjina iz 1919. godine koji su regulisali prava muslimana, istakli bosanske muslimane kao važan identitet u budućim događajima. Za pisanje rada autor je koristio obimne arhivske izvore i literaturu, koja je navedena u radu.

Historičar Marko Attila Hoare u svom radu pod naslovom *“Posljedice nestanka Austro-Ugarske Monarhije na Bosnu i Hercegovinu”* (str. 43 – 51), polazi od činjenice da austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine predstavlja prelomni historijski događaj za Bosnu i Hercegovinu u okviru kojeg su definisane njene međunarodne granice, aktuelne i danas. Ulazak Bosne i Hercegovine, kao sastavnog dijela Države Slovenaca, Hrvata i Srba, u sastav novostvorene Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca donosi mnoge promjene koje su negativno uticale na poziciju Bosne i Hercegovine. Bosanskohercegovačke stranke Srba i Hrvata podržavaju velikosrpske i velikohrvatske interese. Samo su muslimani ostali grupisani iza istinske bosanske stranke s bosanskim svjetonazorom. Bez institucionalne odbrane, Bosna postaje teritorijalni plijen srpskih i hrvatskih nacionalističkih političara. Teritorijalna podjela Bosne i Hercegovine, naročito ona iz 1939. godine, smatrala se ne samo napadom na muslimane, već i na bosanske Srbe. Oni postaju ogorčeni zbog podjele Bosne i Hercegovine. Musli-

mani su zahtijevali za Bosnu i Hercegovinu istu poziciju koju je dobijala Slovenija, Hrvatska i Srbija, dok su Srbi smatrali Bosnu kao cjelinu srpskom zemljom.

Autor navodi da je izuzetno ogorčena stranačko-politička borba na lokalnom nivou, tokom međuratnog razdoblja, potpirena agrarnim pitanjem, bila jedan od glavnih katalizatora za ustaške i četničke genocide narednih godina.

Autor Edin Radušić u radu *“Berlin prije St. Germaina: (prva) normativna zaštita građanskoprava muslimana na Balkanu prema Berlinskom ugovoru iz 1878.”* (str. 53 – 79), govori o zaštiti manjina prema međunarodnim ugovorima.

Na Berlinskom kongresu se ranija briga hrišćanskih evropskih sila za osmanske hrišćane, uglavnom Istočne crkve, proširila normativno i na brigu za muslimane u novonastalim balkanskim državama. Pitanje građanske i vjerske ravnopravnosti na kongresu predstavlja najveću novinu na polju zaštite prava muslimana u državama koje su stekle punu nezavisnost (Srbija, Rumunija, Crna Gora), ili visok stepen političke autonomije (Bugarska). U tim zemljama muslimani su prije Berlinskog kongresa bili izloženi netoleranciji, iseljavanju, progonu, povremenom fizičkom uništenju i sličnim mjerama sa ciljem da se uništi osmansko-islamsko nasljeđe u Evropi.

Berlinskim ugovorom stvoren je temelj za opstanak muslimana u novopriznatim državama, kao i za poštivanje njihovih temeljnih građanskih prava.

Fikret Karičić u svom radu *“Skupštinske rasprave u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca u ugovoru iz Saint-Germaina”* (str. 81 – 100), bavi se raspravama vođenim u Privremenom narodnom predstavništvu i Ustavotvornoj skupštini novostvorene države Kraljevine SHS.

Prva rasprava odnosila se na prihvatanje Ugovora o zaštiti manjina, a druga na provođenju stava 1. člana 10. Ugovora o zaštiti

manjina. Navedenim ugovorom cjelokupno muslimansko stanovništvo u novostvorenoj državi (Bošnjaci, pripadnici albanske i turske nacionalnosti, Romi i td.) tretirano je jedinstveno, kao vjerska manjina. Postavljanje vjerskog, a ne nacionalnog pitanja muslimana bilo je u skladu sa idejom o jedinstvenoj organizaciji muslimana na cijelom državnom teritoriju.

Jugoslavenski muslimanski klub podnio je Nacrt ustava, koji je bio jedan od osam podnesenih, i nije prihvaćen kao osnova za rad Ustavotvorne skupštine. Traženo je da ostanu šerijatski sudovi i šerijatsko pravo na cijelom prostoru države. U radu Ustavotvorne skupštine vođene su žustre diskusije. Ustavna odredba o šerijatskim sudovima stilizovana je tako da je šerijatsko pravo u porodičnim i nasljednim stvarima muslimana, dobilo karakter imperativne norme. Primjena šerijatskog prava bila je društvena potreba oko 1.300.000 muslimana u novostvorenoj Kraljevini. Ta potreba morala je biti politički izražena i za njeno zadovoljavanje moralo se izboriti političkim putem.

Autor Adnan Jahić u radu *"Između politike i Ehlu-islama: Ilamska vjerska zajednica u Kraljevini Jugoslaviji za vrijeme Spahinog Rijasetu"* (str. 101 – 129), govori o trećem razdoblju historije Islamske zajednice u monarhističkoj Jugoslaviji (1918-1941).

Emili Greble u radu *"Šerijatski zakon kao manjinsko pravo u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca"* (str. 131 – 161), razmatra položaj muslimana na konferenciji u Saint-Geermainu 1919. godine. Ovaj rad autor je zasnovao na dva pitanja: prvo, kako su muslimani širom jugoslavenskih zemalja doživljavali velike i nagle preokrete i iznenadne političke tranzicije koje su se odigravale 1918. i 1919. i drugo, na koji način su muslimani koristili novu međunarodnu pravnu terminologiju da bi definisali svoju političku pripadnost Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca? Analizirajući ova dva pitanja daljim obrazlaganjem autor iznosi svoj stav.

Feđa Burić u svom radu *"Islamsko pravo u Evropi između dva svjetska rata: slučaj bosanskog šerijata i njegove implikacije na trenutnu euroislamsku dinamiku"*, (str. 163 – 175), razmatra raspravu o islamu u Evropi i naglašava da je islam sastavni dio Evrope i tako je bilo stoljećima.

Arhivi šerijatskih sudova u Bosni – a posebno Vrhovnog šerijatskog suda u Sarajevu – su neiscrpno blago i zlatni rudnik za sve one koji se bave ovom temom i koji žele razumjeti kako je islamsko pravo funkcionisalo u Evropi između dva svjetska rata.

U svom dosta opširnom prilogu pod naslovom *"Iskustva legalizacije 'drugosti': dometi i ograničenja manjinskog statusa muslimana u Jugoslaviji"* (str. 177 – 251), Safet Bandžović na 74 strane i 174 detaljne fus note, analizira, pored ostalog, državu kao okvir unutar kojeg se utvrđuje manjina i odnos većine i manjine.

Poredak evropskih država, ustanovljen 1815. godine na Bečkom kongresu, potvrđen je 1919. godine u Versaju. Konferencija u Parizu je za svaku pobijedenu državu izradila posebne uslove mira. Ti mirovni ugovori bili su osnova života poratne Evrope. Novo prekomponovanje Evrope "proizvelo" je i nove "manjine", uspostavom novih država srednje Evrope i Balkana.

Versajski ugovor zaštitio je manjine u 17 država, među kojima je bila i Kraljevina SHS. Jugoslavenska država nastala kao trijumf srpskog, hrvatskog i slovenačkog nacionalizma, bojala se da će prihvatanjem konvencije o manjinama ugroziti vlastite kontrolne mehanizme. Zato su se manjine smatrale kao nužno zlo koje je trebalo u političkom i ekonomskom smislu učiniti nemoćnim. Različite muslimanske zajednice (Bošnjaci, Albanci, Turci i dr.), kao i druge manjine (Nijemci, Mađari, Šiptari, Turci), koje su nekada vladale, našle su se u nezavidnom položaju i na njih se gledalo sa pozdravom.

Ponovo su se nakon nekoliko decenija, u istoj državi našli muslimani iz BiH, Sandžaka, Makedonije i Kosova. Njihovo iseljavanje

umanjilo je njihovu brojnost, ali oblici maltretiranja i zastrašivanja uz antimuslimansku propagandu su nastavljani. Pritisak na muslimane, koje navodi autor, vršen je na različite načine: ekonomskim osiromaženjem, onemogućavanjem školovanja, rušenjem i pretvaranjem u magazine monumentalnih džamija, itd. Tražena je lična i imovinska zaštita od vlasti koja je često izostajala.

Položaj muslimana tokom XX. stoljeća na Balkanu mora se gledati u sklopu šireg evropskog/svjetskog konteksta deosmanizacije i balkanizacije tog prostora.

Autor Zečir Ramčilović u radu *“Bošnjaci muslimani u vardarskom dijelu Makedonije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije između dva svjetska rata”* (str. 253 – 286), govori o zaštiti manjina u novoformiranim državama na Balkanu. Novostvorena država nije uspjela ili nije htjela obezbijediti mir, te opću i imovinsku sigurnost Bošnjacima u Vardarskom djelu Makedonije, koja je sa Sandžakom i Kosovom bila izuzeta i u Ugovoru o zaštiti manjina. Dakle, Konvencija o zaštiti manjina nije važila za Sandžak, Kosovo i Makedoniju.

Kraljevina SHS/Jugoslavija bila je multinacionalna i multikonfesionalna država. I pored te činjenice, i mnogih međunarodnih ugovora, vlast u njoj je nastojala izgraditi centralizovanu velikosrpsku nacionalnu državu. Zbog toga su primjenjivali različite metode u zavisnosti od potreba. To se ogleda u propagandi, obrazovanju, vjeri, medijima, kulturi, udruženjima, asimilaciji, zatim represivne mjere, direktna diskriminacija, prijetnja, pljačke, oduzimanje imanja, pokrštavanje, rušenje vjerskih objekata, iseljavanje, protjerivanje, ubistva.

Salkan Užićanin u radu pod naslovom *“Odnos srpskih i hrvatskih nacionalista prema muslimanima u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca”* (str. 287 -321), govorio o novoformiranoj državi, kao o jednoj od najkomlikovanijih država u Evropi. Odnos srpskih i hrvatskih nacionalističkih krugova prema

muslimanima u Kraljevini SHS bio je obilježen šovinističkim raspoloženjem prema muslimanima i nacionalnim manjinama u cijeloj državi. I jedni i drugi svojatali su muslimane, tako da su prostor Bosne i Hercegovine uzimali u svoje velikonacionalne planove.

Brojni su primjeri netolerancije, nasilja, terora i drugih mjera, kojim su i pored međunarodne i domaće pravne zaštite, izloženi muslimani i druge manjine u novostvorenoj državi.

Elvir Duraković i Hikmet Karičić u zajedničkom radu *“Zaštita vakufa u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1919-1929.”* (str. 323 – 347), govore o Islamskoj zajednici i zaštiti njene imovine. Novostvorena država je na području Bosne i Hercegovine donekle poštovala autonomiju Islamske zajednice i nije se direktno miješala u njene poslove oko uprave nad vakufskom imovinom. Ovu autonomiju nisu imali muslimani u drugim dijelovima Kraljevine, prvenstveno, u Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori i Makedoniji gdje su registrovani brojni slučajevi nasilnog oduzimanja vakufa.

Agrarna reforma u Kraljevini SHS nije zaobišla ni vakufsku imovinu. Još uvijek nisu objavljeni podaci koliko je vakufske imovine otkupljeno a koliko je oduzeto. Teška ekonomska i politička situacija u Kraljevini SHS odrazila se i na Islamsku zajednicu i vakufsku imovinu.

Autor Xavier Bougarel u radu *“Saint-Germain 1919-1929: zaključna razmatranja”* (str. 349 – 355), razmatra položaj muslimana u vezi sa sklapanjem Sporazuma o manjinama prije sto godina. Taj je sporazum priložen Mirovnom ugovoru, preciznije njegov član 10., koji predviđa da će se pitanje porodičnog prava muslimana rješavati u skladu sa islamskom tradicijom, da će reis-ul-ulema biti imenovan na čelo islamskih vjerskih institucija i da će nova država štiti vjerske zadužbine (vakufe).

Član 10. Sporazuma o manjinama ne rješava pitanje političkih prava ili nacionalne

identifikacije bosanskih muslimana i zadržava ih u statusu nesuverene vjerske manjine. Tako se u interpretaciji muslimanske /bošnjačke historije vjerska i politička prava artikuliraju na različite načine.

Na kraju publikacije *“Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: odjeci Mirovnog ugovora iz Saint-Germaina 1919.”*, priložen je faksimil prve stranice Ugovora, potpisan između Sjedinjenih Američkih Država, Britanskog carstva, Francuske, Italije i Japana i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Član 10. Mirovnog ugovora, kao što je rečeno garantuje prava muslimana. Publikacija predstavlja važan iskorak u izučavanju nacionalne historije Bosne i Hercegovine i ex Jugoslavije. Većina radova pruža do sada manje poznate historijske činjenice o stvaranju nove dr-

žave na Balkanu u kontekstu međunarodnih ugovora.

Nastojanje da se nešto postigne vještačkim putem i silom, unaprijed je osuđeno na neuspjeh, kako reče jedan od autora, što je devedestih godina prošlog stoljeća rezultiralo osamostaljenjem republika u samostalne države.

Svi ovi stručni i naučni radovi imaju popis arhivskih izvora, popis štampe i literature, što će olakšati istraživačima opšte i nacionalne historije da se detaljnije bave izučavanjem historije nacionalnih manjina u kontekstu međunarodnih odnosa u novostvorenoj državi, Kraljevini SHS. Zbog toga je preporučujem kako široj čitalačkoj publici tako i stručnoj i naučnoj javnosti.

Hadžija Hadžiabdić

